

KAMRAN İMANOV

**AÇIQ TƏHSİL
RESURSLARI (ATR)
ƏQLİ MÜLKİYYƏT (ƏM)
MÖVQEYİNDƏN**

Bakı – 2016

Kamran İmanov

Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyinin sədri

**Açıq təhsil resursları (ATR) əqli mülkiyyət (ƏM)
mövqeyindən. Bakı, 2016**

Bu kitabça Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyinin sədri Kamran İmanovun 1-2 dekabr 2011-ci il tarixlərində keçirilən “Biliyə əsaslanan cəmiyyətdə müəllimlərin kompetensiyaları: siyasət, pedaqogika və sosial vərdişlər” mövzusunda beynəlxalq konfransda etdiyi “Açıq təhsil resursları (ATR) əqli mülkiyyət (ƏM) mövqeyindən” adlı prezentasiya əsasında hazırlanmışdır.

**© Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi
2016**

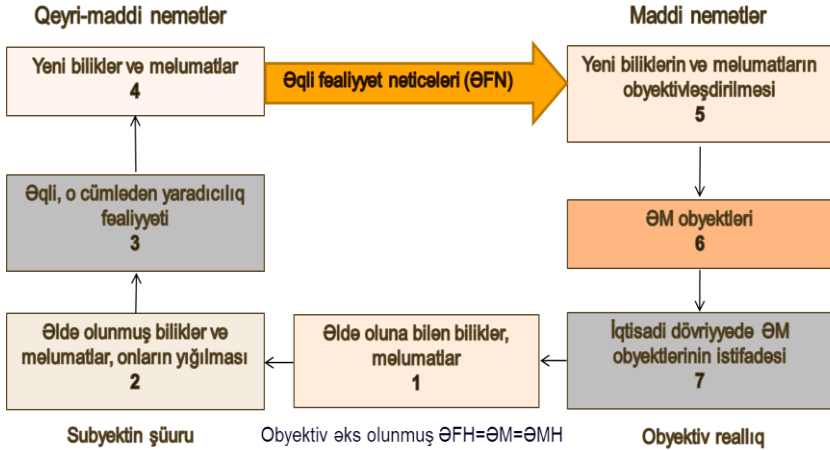
Mündəricat

Əqli fəaliyyət (ƏF) – Əqli fəaliyyət nəticələri (ƏFN) – Əqli mülkiyyət (ƏM) [“Biliklər dövrəni”]	5
İT-İP: Virtual aləmdə (kiberməkanda) kontentin dövrəni	6
ƏM-də şəxsi, qeyri-əmlak hüquqlar	7
Əmlak (iqtisadi) hüquqları	8
Müəlliflik hüququnda istisnalar və əsərlərlə bağlı sərbəst istifadə.....	8
Plagiatın yaranma mənbələri (törəmə əsərlər, yenidən işlənmə və plagiat)	10
Yaradıcılıq müstəqilliyinin səviyyəsi və yeni əsərin orijinal əsərdən hüquqi asılılığı	11

“Açıq təhsil resursları” (ATR) – “sərbəst əldə edilməsi məqsədilə yerləşdirilən yaxud sərbəst istifadə etmə və yenidən işlənmə lisenziyası ilə buraxılan öyrədici, tədris və ya elmi resurslar...”

3 açar sözü: təhsil resursu (kurs, tədris materialı, test, video, softver və s.) + sərbəst istifadəyə lisenziya + yerləşmə məkanı (qlobal rəqəmli şəbəkə) = İT – İP – ER üçlüyü

Əqli fəaliyyət (ƏF) – Əqli fəaliyyət nəticələri (ƏFN) – Əqli mülkiyyət (ƏM) [“Biliklər dövrəsi”]

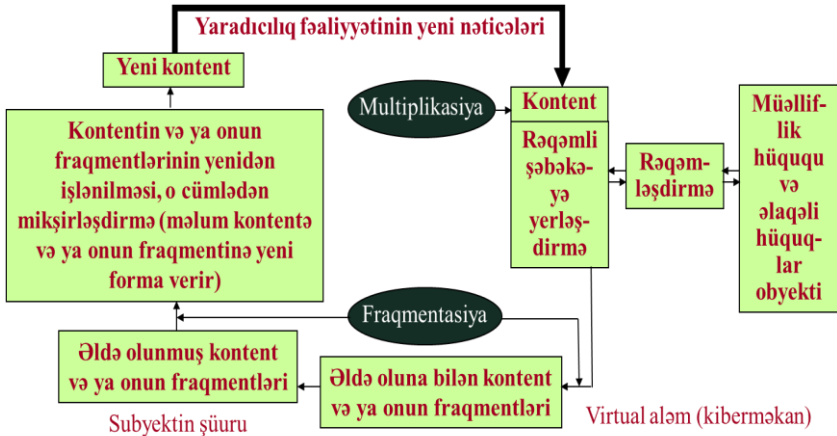
- ƏM = ƏMH maddi “mülkiyyət” anlayışının analoqu.
- Mülkiyyətçi = ƏM hüququnun sahibi.

İT-İP: Virtual aləmdə (kiberməkanda) kontentin dövrü

- Kontent – rəqəmləşdirilmiş, şəbəkəyə yerləşdirilmiş, yayılmaya hazır olan və forması tərəfindən sıxışdırılmayan ƏM obyektinin məzmunudur.
- Obyektin təqdim edilmə formasının əhəmiyyətinin azalması və kontentdə onun məzmununa aksent edilməsi.

- Kiberməkanda İT vasitəsilə kontentin istehsalı və emalı (yenidən işlənməsi), fraqmentasiyası və hissələri ilə əməliyyat nəticəsində yeni formaların (törəmə əsərlərin) yaradılması.

ƏM-də şəxsi, qeyri-əmlak hüquqlar

Maddə 14:

- əsərin müəllifi kimi tanınmaq hüququ (**müəlliflik hüququ**);

- əsərdən öz adı ilə, təxəllüslə, yaxud adsız (anonim) istifadə etmək hüququ (**ad hüququ**);

- əsərin mənasının dəyişməsinə, təhrif olunmasına, şərəf və ləyaqətinə xələl gətirən hər hansı hərəkətlərə qarşı çıxmaq hüququ (**şöhrətinə hörmət edilməsi hüququ**);

- istifadədən götürmək də daxil olmaqla əsərini istənilən formada açıqlamaq hüququ (**açıqlamaq hüququ**).

Əmlak (iqtisadi) hüquqları

Maddə 15:

- surətçıxarma hüququ;
- yaymaq hüququ;
- kirayə hüququ;
- idxal hüququ;
- kütləvi nümayiş hüququ;
- kütləvi bildiriş hüququ (efirlə, kəbellə);
- interaktiv kütləvi bildiriş hüququ;
- tərcümə hüququ;
- yenidən işləmək hüququ.

Əsərdən istifadəyə müstəsna hüquqlar (həyata keçirmək, həyata keçirilməsinə icazə vermək yaxud qadağa qoymaq). Müəllifin qonorar almaq hüququ var (özünün qonorardan imtina etdiyi və müəyyən edilmiş məhdudiyətlər istisna olmaqla).

Müəlliflik hüququnda istisnalar və əsərlərlə bağlı sərbəst istifadə

Maddə 19. Əsərlərdən informasiya, elmi, tədris və digər məqsədlər üçün istifadə

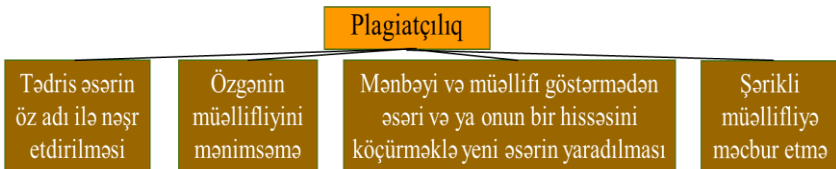
Müəllifin və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibinin razılığı olmadan və müəllif qonorarı verilmədən, lakin istifadə olunan əsərin müəllifinin adını və götürülmə mənbəyini mütləq göstərməklə aşağıdakı hallara yol verilir:

1) elmi, tədqiqat, polemika, tənqidi və informasiya məqsədi ilə qanuni dərc edilmiş əsərdən, həmçinin qəzet və jurnallardan, sitatın məqsədinə müvafiq həcmdə çap icmalı formasında qısa parçaların orijinalda və ya tərcümədə sitat kimi verilməsinə;

2) qanuni dərc edilmiş əsərlərdən qısa parçaları müəyyən məqsəd üçün lazım olan həcmdə tədris xarakterli nəşrlərdə, radio və televerilişlərdə, səs və videoyazılmalarda istifadə etməyə; və s.

Müəlliflik hüququnun pozulması - əsərdən qeyri-qanuni (icazəsiz) istifadə deməkdir.

- Əmlak hüquqlarının pozulması – piratçılıq.
- Şəxsi hüquqların pozulması – **plagiatçılıq** (adətən əmlak hüquqları da pozulur).
- **Plagiatçılıq** – əsərin başqa şəxsin adı altında tam və ya qismən açıqlanması.

Plagiat yaradıcılıq oğruluğudur və bunu törədən şəxs qanunvericiliyə uyğun olaraq mülki, inzibati və cinayət məsuliyyəti daşıyır.

Plagiatın yaranma mənbələri (törəmə əsərlər, yenidən işlənmə və plagiat)

1. **Törəmə əsər** – mövcud əsərin yenidən işlənməsi deməkdir və müəyyən tələblər ödənilməklə törəmə əsər yeni (müstəqil) əsər kimi qəbul oluna bilər və onun müəllifinə (yaradıcılıq əlaməti mövcuddursa) müəlliflik hüququ şamil edilir.
2. **Törəmə əsərlərin tərkibi:**
 - a. orijinal əsər əsasında müəllifin və ya digər şəxsin icazəli yenidən işlənmiş əsəri;
 - b. tərtib olunmuş əsərlər və bunun nəticəsində yaranan toplular;
 - c. tərcümələr.
3. **Törəmə əsərin** – orijinal əsərdən hüquqi asılılığı mövcuddur və buna görə yenidən işlənmə hüququ orijinal əsərin müəllifinə məxsusdur və icazəli yenidən işlənmiş əsərin istifadəsi orijinal əsərin müəllifinin icazəsi və nəzarəti ilə həyata keçirilir.
4. **Törəmə əsər** tam yeni (müstəqil) olduğu halda da orijinal əsərdən ilkin hüquqi asılılıq mətnə istinadların, həmçinin edilən ədəbiyyatın biblioqrafiyasının göstərilməsini tələb edir.

Yaradıcılıq müstəqilliyinin səviyyəsi və yeni əsərin orijinal əsərdən hüquqi asılılığı

№	Yenidən işlənmiş əsərdə yaradıcılıq müstəqilliyinin səviyyəsi	Zahiri formaları	Yeni əsərin hüquqi asılılıq dərəcəsi
1.	Yeni əsər tam və ya qismən köçürülmüşdür: Tam asılılıq	İstər daxili forma (obrazlar), istərsə xarici forma (dil) tam və ya qismən mənimsənilib	Orijinal əsərdən tam asılılıq Tam plagiat
2.	Aşağı səviyyəli müstəqillik	Daxili forma (obrazlar) mənimsənilib, xarici forma (dil) müəyyən mənada dəyişdirilib	Orijinal əsərdən güclü asılılıq Plagiat
3.	Nisbi səviyyəli müstəqillik	Obrazlar əsasən saxlanılıb, dil örtüyü əsasən dəyişdirilib	Orijinal əsərdən fəal asılılıq İstifadə üçün orijinal əsər müəllifindən icazə alınmalıdır (dərslərdə ola

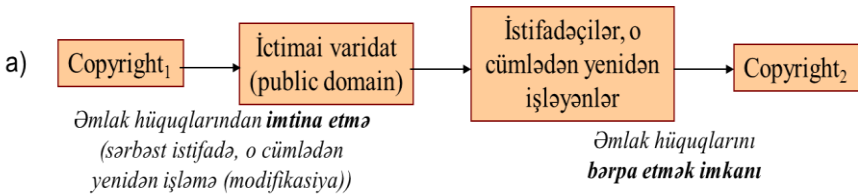
			bilər, lakin elmi əsərdə dolayısı yolla plagiatın təsdiqidir)
4.	Yüksək səviyyəli müstəqillik	<p>Obrazlar yalnız vacib məqam-larda saxlanılıb, dil örtüyünün əksər hissəsi dəyişdirilib</p> <p>[“Orijinal əsərdən yeni əsərin yaradılması üçün istifadə”]</p>	<p>Əsər yenidir və onun istifadəsi orijinal əsərin müəllifinin nəzarətindən kənarıdır</p> <p>Orijinal əsərdən passiv asılılıq</p> <p>Orijinal əsərdən istifadə olunması mütləq göstərilməlidir</p>
5.	Çox yüksək səviyyəli müstəqillik	Yalnız sitat formasında dil istifadə olunub	<p>Heç bir asılılıq yoxdur</p> <p>Sitat vasitəsi ilə istinadlar və mənbənin göstərilməsi</p>

▪ **Copyright doktrinasının rəqəmli şəbəkələrdəki problemləri**

- kontentin informasiya təbiəti, kontent olan əsərin digər formalara keçidi;
- enforcement-la bağlı qeydiyyatın zəruriliyi;
- internet-hüququn mükafat almaqla sərbəst istifadə hüququ ilə əvəzlənməsi (Fişer, “Copyleft”, Creative Commons, Dolqin və s. modelləri).

Müstəsna hüququn qadağa qoymaq sisteminin rəqəmli kontentə uyğun olması?

- **Hüquq sahibinin (müəllifin) öz istəyi ilə müvafiq qadağaların aradan götürülməsi** (digərlərinə bununla bağlı bildirişin çətdirilməsi)

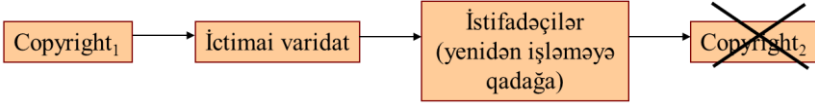
CC mövqeyindən buna **atribusiya** (attribution) deyilir, yəni digər şəxslərə istər müəlliflik hüququnun ilkin obyektinə, istərsə də törəmə obyektlərə, yaradıcısının müəlliflik hüququ saxlanmaqla, əmlak hüquqlarının bütövlükdə verilməsi.

atribusiya (CC-BY) Attribution

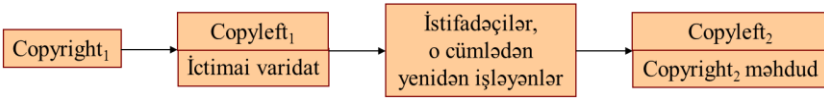
b) Hüquq sahibi (müəllif) qadağaları aradan götürməklə yanaşı sərbəst istifadə zamanı müəyyən şərtlərin yerinə yetirilməsini tələb edir.

⊖ yenidən işlənməyə qadağa (törəmə əsərlərin yaradılmasına qadağa) (CC-ND) (No Derivative / Works)

⊙ Törəmə əsərlərin həmin şərtlərlə yayılması (CC-SA) (Share Alike)

⊘ Kommersiya istifadəsinə qadağa (CC-NC) (Non-commercial)

“Copyright” - “Copyleft”= antonimlər (“right” – “hüquq”/ “sağ”, “left” – “sol”)

Nəticədə 4 baza elementi əsasında 6 legitim CC lisenziyalı alınır.

⊙ BY: atribusiya

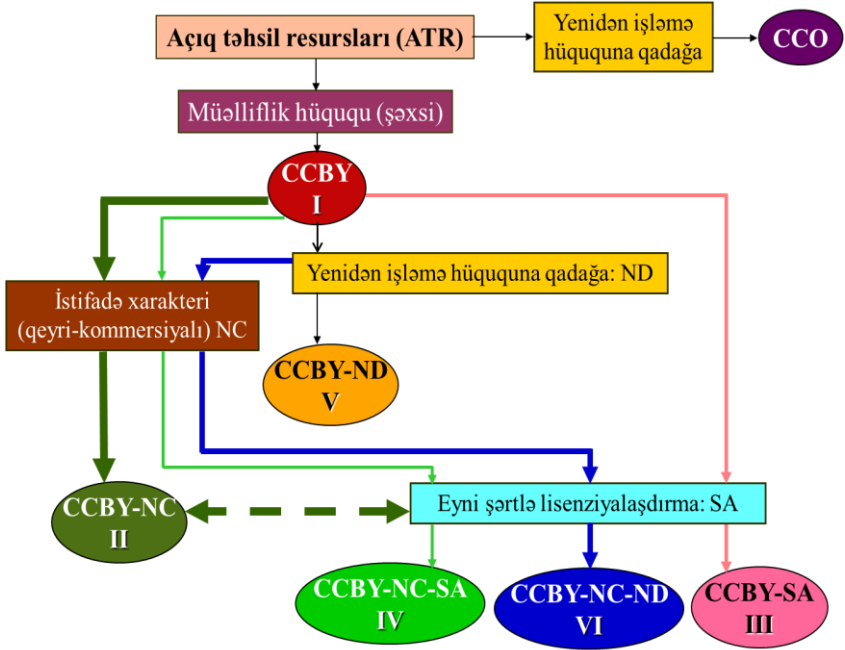
⊙ ⊘ BY-NC: qeyri-kommersiyalı atribusiya

⊙ ⊙ BY-SA: lisenziya şərtlərinin saxlanması ilə atribusiya

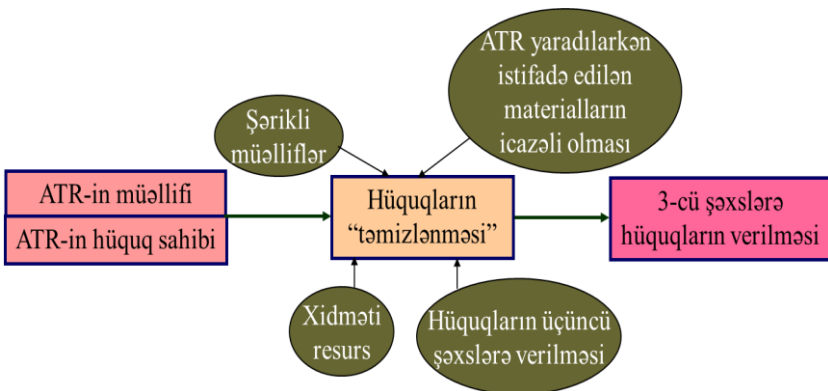
⊙ ⊖ BY-ND: yenidən işlənməyə qadağa qoymaqla atribusiya

⊙ ⊘ ⊙ BY-NC-SA: qeyri-kommersiyalı, lisenziya şərtləri saxlanmaqla atribusiya

⊙ ⊘ ⊖ BY-NC-ND: qeyri-kommersiyalı, yenidən işlənməyə qadağa qoymaqla atribusiya

- ATR yaradılması üçün nə etməli?

▪ **ATR təcrübəsi və CC legitimliyi:**

- CC 54 ölkədə işləyir və 100 artıq ölkələrdə uyğunlaşmış (yerli hüquqi şəraitə) lisenziyalar mövcuddur;
- Azərbaycanda dərsliklərin sifarişi;
- Çində “Yüksək növ dövlət kursları” statusu və CC BY-NC-ND;
- Rusiya Federasiyasının Prezidenti D.Medvedevin “Elektron formalı ictimai lisenziya”sı və Müəlliflik hüququ Moskva Konvensiyasının layihəsində “sərbəst ictimai lisenziya”.